

A SZERKESZTETTSÉGI MUTATÓ KÖRNYEZETSTRUKTÚRÁJA A LINEÁRIS KORRELÁCIÓS EGYÜTTHATÓK TÜKRÉBEN

B. FEJES KATALIN

A szerkesztettségi mutató a szöveg legegyszerűbb mondszerkezeti jellemzője. Deme László nyomán¹ úgy számítjuk ki, hogy a vizsgált szöveg összes mondategységének (egyszerű mondatainak és tagmondatainak) mennyiségét elosztjuk a szöveg összes mondategységének (egyszerű és összetett mondatának) mennyiségével. Ez tehát egy átlagérték. Tízéves tanulók elbeszélő fogalmazásaiban például 1,7 körül van; pontosabb jellemzésül megadom egyik vizsgálati korpuszom adatait a szerkesztettségi mutatóra: átlag: 1,73; medián (a minta közepe): 1,66.

A szerkesztettségi mutató környezetstruktúráját azok a kapcsolatok alkotják, amelyek a szöveg többi mondszerkezeti sajátosságához fűzik. A szöveg mondszerkezeti mutatóinak lineáris struktúráját, vagyis a mutatók között levő kapcsolat-erősséget a *lineáris korrelációs együtthatókkal* lehet mérni.

A szerkesztettségi mutató, valamint a többi mondszerkezeti sajátosság összefüggésének erősségét a lineáris korrelációs együttható abszolút értéke, irányát pedig az együttható előjele mutatja. A vizsgált elemszám esetében (310 szöveg) a korrelációs együttható 0,0–0,3 között gyenge, 0,31–0,6 között közepes erősségű, 0,61–1,0 között erős kapcsolatot jelez. A pozitív együttható megegyező, a negatív együttható pedig ellentétes mozgásra utal.

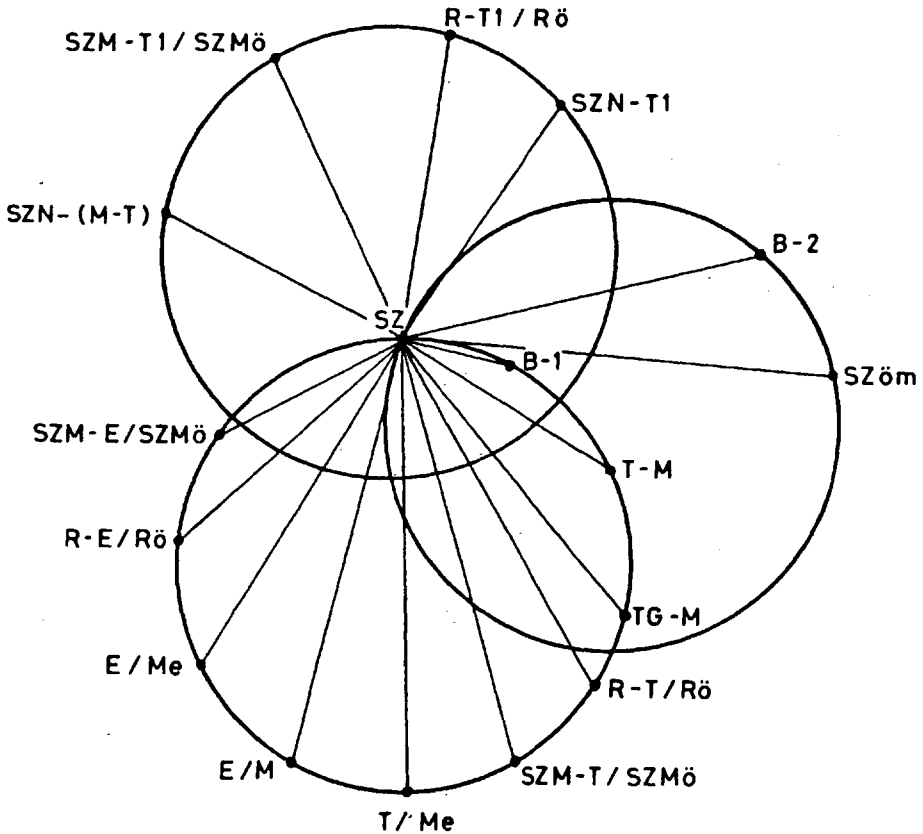
Vizsgálati anyagom² statisztikai számításait a JATE Kalmár László Kibernetikai Laboratóriumának munkatársai (VAS ZOLTÁN tudományos munkatárs és TÓTH ÉVA programtervező matematikus) számítógéppel végezték el a tölem megadott szempontok szerint, s az összefüggéseket korrelációs mátrixon rögzítették.

Vizsgálatom az olyan erős összefüggések feltárására irányul, amelyek nem mechanikusak, s közvetlen megfigyeléssel nem fedhetők fel. Ennek a munkának egyik részletét adom itt közre³.

1. Deme László: Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 137-8.
2. E kutatásban a 3., 4. és 5. osztályos tanulók írásbeli nyelvhasználatában fellelhető szintaktikai összefüggések feltárására vállalkoztam. Az anyaggyűjtést az ország földrajzi középpontjában fekvő kalocsai járás 13 iskolájában végeztem 1980 és 1981 májusában, valamint 1980 és 1981 októberében, összesen hétszer 13 osztályban. Itt ennek egyik korpusza szerepel: Tízéves tanulók 310 db Balesetet láttam című elbeszélő fogalmazása.
3. Itt csak a szerkesztettségi mutató struktúráját mutatom be; a többi sajátosságát (szintméltségét, telítettségét stb.) később adom közre, illetőleg egy tanulmányom már megjelenés alatt áll: Életkor — szöveg — szintaxis (Program az anyanyelvi nevelés továbbfejlesztésére. Szerk.: Szende Aladár, Tankönyvkiadó, 1986.)

A szerkesztettségi mutató környezetstruktúrája

A korrelációs mátrixról kigyűjtöttem a szerkesztettségi mutató erős kapcsolatait, azaz a szerkesztettségi mutató struktúráját. Ez önmagán belül három részre, a kapcsolatok három alegységére tagolódik (a továbbiakban 1., 2., 3. kapcsolódási csoport):

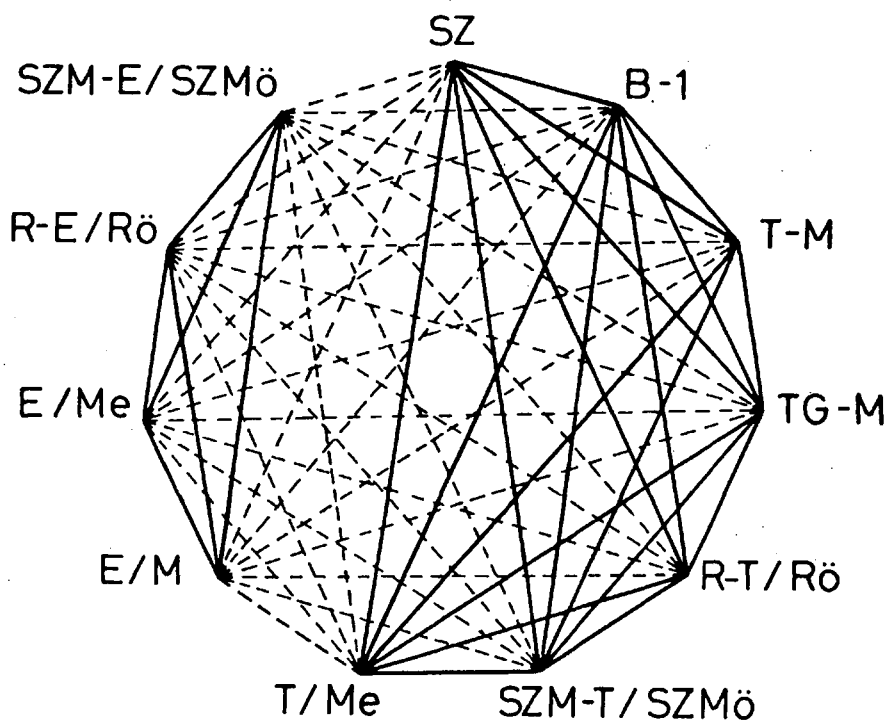
1. ábra

E csoportok minden egyes tagja mindegyik taggal erős összefüggésben van. (Csupán néhány esetben marad egy-két századdal 0,6 alatt az együttható értéke.)

Az alábbiakban e három részstruktúra elemei között fennálló kölcsönös összefüggéseket mutatom be.

1. Az első csoportba tartozó mutatók és kapcsolataik

1.1. A csoportban szereplő szövegszerkezeti sajátosságok:

2. ábra

(——: pozitív irányú kapcsolat jele; — — — —: ellentétes irányú kapcsolat jele.)

SZ = szerkesztettségi mutató (azaz a szövegek mondategészeire jutó mondategységek átlagos aránya);

T-M = a mondategészek telítettségi mutatója (a szövegek mondategészeire jutó tartalmas szavak átlagos aránya);

B-1 = bonyolultsági mutató (a szövegek mondategységei között lévő összes kapcsolások és az ezeket magukba foglaló mondategészek átlagos aránya);

TG-M = a mondategészek mondatrészi tagoltsága (azaz a szövegek mondategészeire jutó mondatrészek átlagos aránya);

T/Me = a beszerkesztett, főmondati szintű mondategységek részesedési mutatója (azaz a beszerkesztett, főmondati szintű mondategységek aránya a szövegek összes mondategységéhez viszonyítva);

$R-T/R\ddot{o}$ = a főmondati szintű, beszerkesztett mondategységek mondatrészeinek részesedési mutatója (azaz e mondategységek mondatrészeinek részesedése a szövegek összes mondatrészéhez viszonyítva);

$SZM-T/SZM\ddot{o}$ = a főmondati szintű, beszerkesztett mondategységek tartalmaszó-részesedési mutatója (azaz e mondategységek tartalmasszó-részesedése a szövegek összes tartalmasszó-mennyiségéhez viszonyítva);

E/M = az egyszerű mondatoknak mint mondategységeknek részesedési mutatója (azaz az egyszerű mondatok részesedése a szövegek összes mondategységéhez viszonyítva);

E/Me = az egyszerű mondatoknak mint mondategységnyi mondategységeknek a részesedési mutatója (azaz a mondategységnyi mondategységek részesedése a szövegek összes mondategységéhez viszonyítva);

$R-E/R\ddot{o}$ = az egyszerű mondatok mondatrészi részesedése (azaz a szövegek egyszerű mondataira jutó mondatrészek részesedése a szövegek összes mondatrészéhez viszonyítva);

$SZM-E/SZM\ddot{o}$ = az egyszerű mondatok tartalmasszó-részesedése (azaz a szövegek egyszerű mondataira jutó tartalmas szavak részesedése a szövegek összes tartalmas szavához viszonyítva);

1.2. A kölcsönös összefüggések bemutatása és értelmezése

A szövegek szerkesztettségi mutatója és mondategységeik telítettsége között a kapcsolat igen erős (0,79). A kapcsolat pozitív, ami azt jelenti: ha a szerkesztettségi mutató értéke nő, akkor nő a mondategységek telítettsége is. Az összefüggés természetes: a mondategységek tagmondatosodásával párhuzamosan nő az adott mondategység terjedelme, telítettsége is. De mi történik a mondategységekben? Hatással van-e a mondategységek tagolódása a mondategységek belső szerkezeti építkezésére? Erős kapcsolatot ugyan nem találunk, de a tendencia jellegére érdemes figyelni: a kettő közötti kapcsolat ellentétes irányú (-0,28). A szerkesztettségi mutató értékének növekedésével a mondategységek telíttségének csökkenését figyelhetjük meg. Ezt jelzi a két mutató közötti ellentétes mozgás. Tehát a mondategységek tagolódása a tagmondatok telíttségének bizonyos csökkenését vonja maga után: a tagmondatban kevesebb redundáns elem szükséges, mint az új, önálló mondatban.

A szövegek szerkesztettségi mutatója és a bonyolultsági mutató között a kapcsolat abszolútnak mondható, amit a korrelációs együttható értéke is jól tükröz (0,99). Összefüggésük világos: minél több a szöveg mondategységeiben az alá- és/vagy a mellérendelő kapcsolás, annál nagyobb a bonyolultsági mutató értéke; a kapcsolások mennyisége viszont attól függ, hogy mennyire tagoltak a szöveg mondategységei.

Igen erős, pozitív irányú kapcsolat van a szerkesztettségi mutató és a mondategységek mondatrészi tagoltsága között (0,87). A kapcsolat alapja a mondategység telíttségével valóhoz hasonló: ha a szerkesztettségi mutató értéke nő, azaz több a tagmondat az egyes mondategységekben, akkor több lesz a bennük foglalt mondatrész is. Ha viszont az összefüggést a mondategységek mondatrészi tagoltságával vetjük egybe, hasonlóan ellentétes irányú mozgást figyelhetünk

meg, mint a mondategységek telítettség mutatójának vizsgálatakor. Ez is megerősíti azt a feltevést, hogy az egyes szintaktikai szinteken az információ szétagolódása nem független egymástól már a tízévesek elbeszélő műfajú fogalmazásaiban sem. Ha pedig a szerkezettagok jelenlétét is figyelembe vesszük, azaz a zsúfoltság mutatót nézzük, akkor még néhány tizednyit erősödik is ez az ellentétes tendencia. Vagyis a vizsgált szövegekben a mondategész szintjén végbemenő erősebb tagmondati tagolódás hatással van az alsóbb szintaktikai szintekre: kevesebb lesz a mondategységre átlagosan jutó tartalmas szó, mondatrész, szerkezettag.

A főmondati szintű beszerkesztett helyzetű mondategységek részesedése a vizsgált szövegekben a szerkesztettség mutatóval pozitív irányú, majdnem erős kapcsolatot jelez (0,59). Kapcsolatuk érthető: ha egy adott szövegben nő a főmondati szintű beszerkesztett mondategységek száma az összes mondategységhez viszonyítva, akkor nő a szöveg tagmondati tagoltsága is. Ezzel együtt nő ezeknek a mondategységeknek a tartalmasszó- és mondatrész-részesedése is. Így érthető, hogy ezek is erős pozitív kapcsolatban állnak a szerkesztettség mutatóval (0,61).

A kapcsolatkörön belül ellentétes irányú összefüggések is vannak. Azok a szövegszerkezeti jellemzők, amelyek a szerkesztettség mutatóval ellentétes irányú kapcsolatban állnak, valamilyen módon az egyszerű mondatokkal függnek össze. Ezeket mutatom be a következőkben.

A szerkesztettség mutató és az egyszerű mondatok részesedési mutatója között nagyon erős az ellentétes irányú kapcsolat, a korrelációs együttható értéke $-0,85$. E kapcsolat azt tükrözi, hogy ha nő az egyszerű mondatok részesedése a szöveg mondategzéseihez viszonyítva, csökken a szerkesztettség mutató, azaz kisebb lesz a szöveg tagmondati tagoltsága. Ha e két mutató közötti erős lineáris kapcsolatot értelmezzük, felvetődik a kérdés: lehetne-e másképpen. Elvileg igen. Hiszen bizonyos számú egyszerűmondat-növekedést ellensúlyozhatna néhány erősebben tagolt mondategész, és akkor nem változna a szerkesztettség mutató értéke. Ha azonban az egyszerű mondatok részesedését a szöveg összes mondategységéhez viszonyítva nézzük, akkor erről már elvileg sem lehet szó. Ebben az esetben ugyanis mindig fennáll a lineáris kapcsolat: ha az egyszerű mondatoknak mint mondategységeknek a részesedése nő egy szövegben, csökken a szerkesztettség mutató értéke ($-0,87$).

A szerkesztettség mutató és az egyszerű mondatok aránya közötti ellentétes irányú, igen erős kapcsolatot mélyíti el az alábbi kettő is: az egyszerű mondatokra jutó mondatrész-mennyiség növekedése a szerkesztettség mutató csökkenését jelenti ($-0,86$), illetőleg az egyszerű mondatok tartalmasszó-részesedési mutatójával ellentétesen változik a szerkesztettség mutató értéke ($-0,85$). Nyilvánvaló azonban, hogy ezeket a kapcsolatokat közvetetten kell érteni, vagyis ezek az erős összefüggések azért vannak meg a vizsgált tanulói szövegekben, mert az egyszerű mondatokra jutó mondatrészmennyiség-növekedés és tartalmasszó-növekedés mögött az egyszerű mondatok mennyiségi növekedése van. Az egyszerű mondatok mennyiségi növekedése pedig — amint láttuk — ellentétes tendenciát mutat a szerkesztettség mutatóval.

Elemzésemben eddig csak arra figyeltem, hogy a szerkesztettségi mutatók hogyan függ össze a kapcsolatkör mutatóinak szövegenkénti változásaival. A kapcsolatkörnek azonban éppen az a lényege, hogy a benne szereplő szövegszerkezeti jellemzők egymással is kapcsolatokat tartanak. Ezek a kapcsolatok azonban az eddigi elemzések alapján kikövetkeztethetők: vagyis amely jellemzők a szerkesztettségi mutatóval pozitív kapcsolatban voltak, azok egymással is pozitív irányú összefüggést mutatnak, s ellentétes kapcsolatot jeleznek azokkal, amelyekkel a szerkesztettségi mutató is ellentétben állt.

a/ Pozitív kapcsolatot mutatott a szerkesztettségi mutatóval:

- a mondategészek telítettségi mutatója (T–M)
- a bonyolultsági mutató (B–1)
- a mondategészek mondatrészi tagoltságának mutatója (TG–M)
- a főmondati szintű beszerkesztett helyzetű mondategységek részesedési mutatója (T/me), e mondategységek mondatrészeinek (R–T/Rö) és tartalmas szavainak részesedési mutatója (SZM–T/SZMö)

b/ A negatív kapcsolatok csoportját az egyszerű mondatokra vonatkozó sajátosságok mutatói alkotják:

- az egyszerű mondatoknak a mondategész-mennyiséghez viszonyított részesedése (E/M)
- az egyszerű mondatoknak mint mondategységeknek a szöveg összes mondategységéhez viszonyított részesedése (E/Me)
- az egyszerű mondatokra jutó mondatrészek és tartalmas szavak részesedési mutatója (R–E/Rö, SZM–E/SZMö)

Ha e két csoport sajátosságainak egymás közötti kapcsolataiból a legfontosabbakat kiemeljük, a vizsgált szövegekre több megállapítást tehetünk:

A több-tagú mondategészek mindig nagyobb terjedelműek, mint az egyszerű mondatok, azaz az egyszerű mondatokban nincs akkora terjedelmi kiegyenlítődés, hogy ez az összefüggésekben lényegesen tükröződne. Ezt jelezte már a szerkesztettségi mutatónak és a mondategészek telítettségének pozitív kapcsolata is, s ezt erősíti meg a mondategészek telítettségi mutatója (T–M), valamint az egyszerű mondatoknak a szövegbeli mondategész-mennyiséghez viszonyított részesedése is (E/M). A közöttük lévő kapcsolat ellentétes irányú (–0,67), vagyis ha a szövegek mondategészeinek telítettségi mutatója nagyobb, akkor kisebb az egyszerű mondatok részesedése a szövegek mondategész-számához viszonyítva. A mondategészek telítettségi mutatójának további ellentétes irányú kapcsolatai azt a feltevést erősítik meg, hogy nincs lényeges tagolódási kiegyenlítődés az egyszerű mondatokban, miként a mondategységekben sincs, azaz az alsóbb szintű szintaktikai alakulatok sem tagolódnak erősebben, mint a 2–3, esetleg több tagmondatból álló mondategészek tagmondatai.

Ha lényeges kiegyenlítődésről nem is, de bizonyos mértékű kiegyenlítődési tendenciáról vannak jelzések. Ilyen volt a szerkesztettségi mutató és a mondategységek telítettsége közötti ellentétes mozgás, s ilyen az a jelzés is, amelyet az egyszerű

mondatokra jutó szerkezettagok részesedési mutatójából kiolvashatunk, ha a mondategészek telítettség mutatójával összevetjük ($-0,39$). Kapcsolatuk ugyan ellentétes irányú marad, de a gyengülő együttállás azt is jelenti, hogy nem következik be minden szövegben; azaz annak ellenére, hogy nő a mondategészek telítettsége, nem jár együtt az egyszerű mondatokra eső szerkezettagok erős csökkenésével, azaz viszonylagosan az egyszerű mondatokban több a szintagma, illetőleg szintagmatag.

Ezek a viszonylag gyenge összefüggések természetesen nem kezdik ki az alapvető megállapítások érvényét: az eddig elemzett összefüggések alapján megfogalmazhatjuk, hogy a vizsgált tanulói szövegekben a mondategységek belsejében viszonylagosan kicsi a szerkezeti mozgás a mondategész szerkezeti változásaihoz képest. A mondategységek belső telítettsége viszonylagos állandó értéket mutat, azaz a mondategész tagolódásával nem lesz lényegesen kisebb a mondategységek tagoltsága és telítettsége. Fordítva is megfogalmazható ez: nem tagolódnak olyan mértékben a mondategészek, hogy ez a tagolódás a mondategységek belső szerkezeti mutatóit lényegesen megváltoztatná.

Hogyan erősítik meg a bonyolultsági mutatóval kapcsolatos összefüggések az eddigieket? Ha a bonyolultsági mutatót ($B-1$) és a mondategészek mondatrészi tagoltságát nézzük ($TG-M$), azt látjuk, hogy ha a bonyolultsági mutató értéke nő, akkor nő a mondategészek mondatrészi tagoltsága is ($0,87$). Igen erős, ellentétes irányú kapcsolatot találunk ($-0,83$) a bonyolultsági mutató és az egyszerű mondatok mondategész-részesedési mutatója között: ha az egyszerű mondatok mondategész-részesedése nő, akkor csökken a bonyolultsági mutató értéke. A bonyolultsági mutató a további, egyszerű mondatokra vonatkozó jellemzőkkel is erős ellentétes összefüggést mutat. Vagyis semmi sem jelez olyan tagolódási kiegyenlítődést, amely azt mutatná, hogy ha nő az egyszerű mondatok mennyisége, ez a többi mondategész erősebb tagolódásához vezetne, vagy pedig az egyszerű mondatokon belül a szintagmák szintjén találnánk lényegesen erősebb tagolódást. Ezek az összefüggések is tehát az eddig elmondottakat igazolják.

Sok szempontból úgy tűnik, hogy fontos szerepet játszik a vizsgált szövegekben az egyszerű mondatok részesedése. A következőkben e mutatóból kiindulva nézzük a kapcsolat kör jellemzőinek összefüggéseit.

Az eddigiekben láttuk, hogy ez a mutató igen erős ellentétes irányú kapcsolatban áll a szerkesztettség mutatóval, a mondategészek telítettség mutatójával és a bonyolultsági mutatóval. Ugyancsak erős ellentétes irányú a kapcsolata a mondategészek mondatrészi tagoltságának mutatójával: ha nő a szöveg egyszerű mondatinak száma, csökken a mondategészek mondatrészi tagoltsága. Végül a főmondati szintű beszerkesztett helyzetű mondategységek részesedési mutatójával is ellentétes az egyszerű mondatok részesedéséé; s ezzel összefüggésben nyilvánvalóan ellentétben áll a beszerkesztett, főmondati szintű mondategységek mondatrészi és tartalmasszó-részesedési mutatójával is. Tehát az egyszerű mondatok felől indulva is a már ismert összefüggésekhez jutunk.

Az alábbi táblázat a kapcsolatkör valamennyi összefüggését tartalmazza.

SZ	-T-M	= 0,79	E/Me	-SZM-E/SZMö	= 0,97
	-B-1	= 0,99		-R-E/Rö	= 0,98
	-TG-M	= 0,87		-B-1	= 0,78
	-T/Me	= 0,59		-TG-M	= 0,92
	-SZM-T/SZMö	= 0,61		-T/Me	= 0,50
	-R-T/Rö	= 0,61		-SZM-T/SZMö	= 0,52
	-E/M	= -0,85		-R-T/Rö	= 0,52
	-E/Me	= -0,87		-E/M	= -0,67
	-SZM-E/SZMö	= -0,85		-E/Me	= -0,69
	-R-E/Rö	= -0,86		-SZM-E/SZMö	= -0,66
B-1	-TG-M	= 0,87	TG-M	-R-E/Rö	= -0,67
	-T/Me	= 0,55		-T/Me	= 0,52
	-SZM-T/SZMö	= 0,57		-SZM-T/SZMö	= 0,55
	-R-T/Rö	= 0,57		-R-T/Rö	= 0,54
	-E/M	= -0,83		-E/M	= -0,74
	-E/Me	= -0,85		-E/Me	= -0,76
	-SZM-E/SZMö	= -0,83		-SZM-E/SZMö	= -0,75
	-R-E/Rö	= -0,84		-R-E/Rö	= -0,75
	-SZM-T/SZMö	= 0,94	SZM-T/SZMö	-R-T/Rö	= 0,97
	-R-T/Rö	= 0,96		-E/M	= -0,75
T/Me	-E/M	= -0,73		-E/Me	= -0,76
	-E/Me	= -0,76		-SZM-E/SZMö	= -0,78
	-SZM-E/SZMö	= -0,72		-R-E/Rö	= -0,77
	-R-E/Rö	= -0,73	E/M	-E/Me	= 0,97
	-R-T/Rö	= -0,75		-SZM-E/SZMö	= 0,95
	-E/Me	= -0,76		-R-E/Rö	= 0,96
	-SZM-E/SZMö	= -0,76		SZM-E/SZMö	-R-E/Rö
	-R-E/Rö	= -0,77			= 0,99
	-E/M	= -0,75			
	-E/Me	= -0,76			
	-SZM-E/SZMö	= -0,76			
	-R-E/Rö	= -0,77			

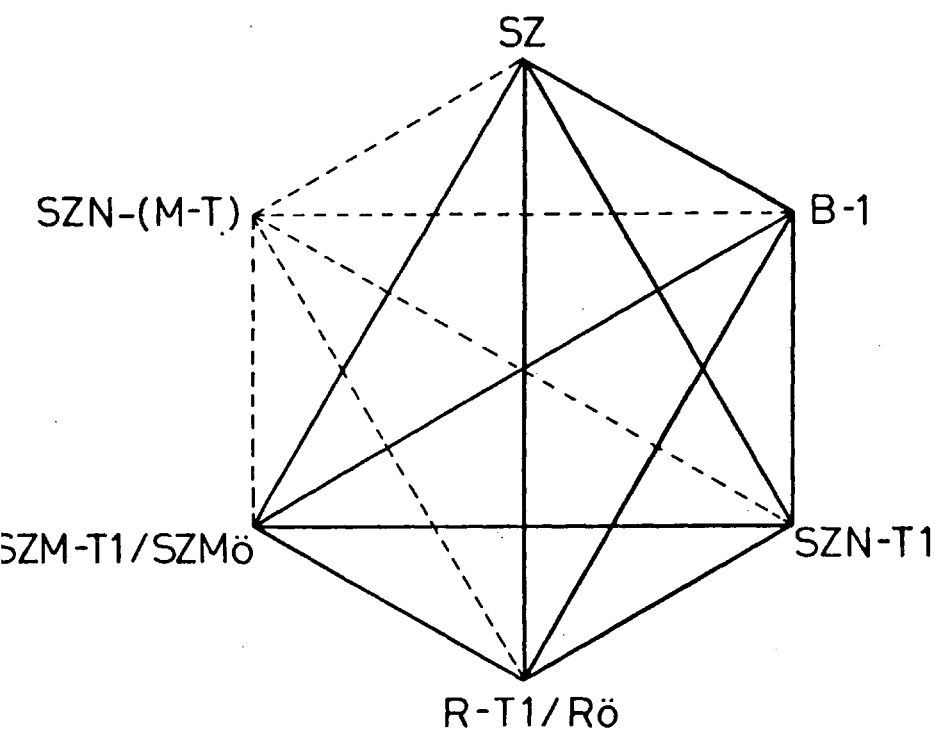
2. A második csoportba tartozó mutatók és kapcsolataik

A szerkesztettségi mutatóból kiindulva további kapcsolatkört tárhatunk fel. Ennek a részstruktúrának is eleme a bonyolultsági mutató (B-1), melynek kapcsolódása rendkívül erős (0,99).

2.1. A csoportba tartozó további szövegszerkezeti sajátosságok (3.ábra)

$SZN-(M-T)$ = a főmondati szintű mondategységek szintnépessége (vagyis ebben a mutatóban benne vannak az önálló mondategységet alkotó mondategységek és az összetett mondatok főmondati szintű mondategységei is);

$SZN-TI$ = az alárendelés első szintjén található mondategységek szintnépesség-mutatója;

3. ábra

$SZM-T1/SZM\ddot{o}$ = a T1 szintű mondategységek tartalmasszó-mennyiségének részesedése a szöveg teljes tartalmasszó-számához viszonyítva;

$R-T1/R\ddot{o}$ = a T1 szintű mondategységek mondatrészeinek részesedése a szöveg teljes mondatrész-mennyiségéhez viszonyítva.

2.2 A kölcsönös összefüggések bemutatása és értelmezése

Ebben a kapcsolatkörben a szerkesztettségi mutató (SZ) és a szorosan hozzá kapcsolódó bonyolultsági mutató (B-1) összefüggését vizsgáljuk a szintnépességi mutatókkal.

Az előző kapcsolatkör összefüggéseinek feltárásában láttuk az egyszerű mondatok részesedésének szerepét; s az is nyilvánvalóvá vált, hogy érdemes volt a vizsgálat során külön sajátoságként kezelni a vizsgált szövegekben az egyszerű mondatok arányát. Ezek után már nem okozhat meglepetést a szerkesztettségi mutató és a főmondati szintű mondategységek szintnépességének

ellentétes irányú kapcsolata. Várható volt, hogy a főmondati szintű mondategységek között nagy számban szereplő egyszerű mondatok itt is meghatározzák a kapcsolat irányát, a kapcsolat erősségébe azonban beleszólnak a szerkesztett mondategységek is (-0,59). A szintnépességmutató a bonyolultsági mutatóval is ellentétes irányú összefüggést jelez (-0,62).

A szerkesztettségi mutató és a bonyolultsági mutató nyilvánvalóan pozitív kapcsolatban áll a mellékmondatok szintnépességi, mondatrész-részesedési és tartalmasszó-részesedési mutatóival. A kapcsolatok erőssége azonban jelzi, hogy a vizsgált szövegekben megközelítően azonos mértékben határozza meg a szerkesztettségi mutató alakulását a főmondati szintű mondategységek szintnépessége (-0,59), mint a mellékmondatok szintnépessége (0,56).

Nem kíván magyarázatot (a többi leolvasható összefüggéssel együtt) a két szintnépességmutató igen erős, ellentétes irányú kapcsolata (-0,97).

SZ	-SZN-(M-T)	= -0,59
	-SZN-T1	= 0,56
	-B-1	= 0,99
	-SZM-T1/SZMö	= 0,56
	-R-T1/Rö	= 0,56
SZN-T1	-B-1	= 0,58
	-SZM-T1/SZMö	= 0,94
	-R-T1/Rö	= 0,96
SZM-T1/SZMö	-R-T1/Rö	= 0,97
SZN-(M-T)	-SZN-T1	= -0,97
	-B-1	= -0,62
	-SZM-T1/SZMö	= -0,91
	-R-T1/Rö	= -0,93
B-1	-SZM-T1/SZMö	= 0,57
	-R-T1/Rö	= 0,58

3. A harmadik csoportba tartozó mutatók és kapcsolataik

3.1. A csoport szövegszerkezeti sajátosságai (4. ábra)

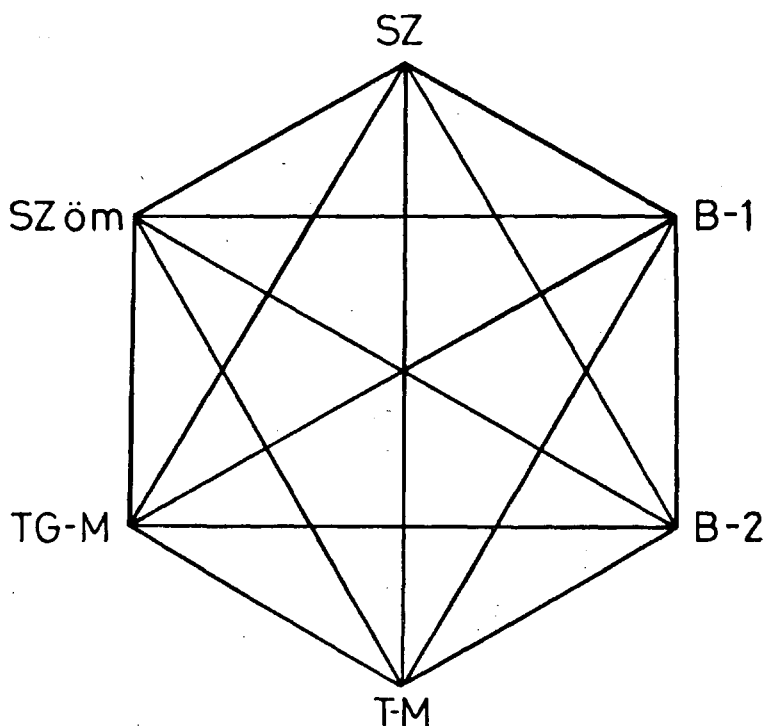
A csoport hat mutatója közül kettővel még nem találkoztunk:

SZöm. = az összetett mondatok szerkesztettségi mutatója (azaz itt a szövegeknek csak az összetett mondataiban található mondategységeket veszem figyelembe, s az őket magukba foglaló mondategységek számát; e kettő hányadosa adja az összetett mondatok átlagos szerkesztettségét);

B-2 = az összetett mondatok bonyolultsági mutatója (azaz itt is csak az összetett mondatokban lévő kapcsolásokat veszem figyelembe).

3.2 A kölcsönös összefüggések bemutatása és értelmezése

Az összetett mondatok szerkesztettségi és bonyolultsági mutatója pozitív, erős kapcsolatban áll a szövegek szerkesztettségi mutatójával (0,72 és 0,71). Ez az összefüggés beszédesebb, mint első látásra gondolnánk. Ez ugyanis

4. ábra

nem részesedési mutató, mint szükségszerűen az volt az egyszerű mondatok vizsgálatakor: azaz ha nőtt az egyszerű mondatok részesedése a szöveg mondategész-számához viszonyítva, akkor csökkent a szerkesztettségi mutató, és viszont. Az összetett mondatok szerkesztettségi mutatójának értéke azonban nem az összetett mondatok mennyiségétől függ elsősorban, hanem a bennük foglalt mondategység-számtól. Az összetett mondatok szerkesztettségi mutatójának az általános szerkesztettségi és bonyolultsági mutatóval való szorosösszefüggése azt tükrözi, hogy a vizsgált tanulói szövegekben a szerkesztettségi mutató értékének növekedése döntően az erősebb tagmondatosodás következménye. Ez megerősíti a feltáró vizsgálatban összegzett tapasztalataimat is (v.ö. B. Fejes, 1981. 101)⁴. Azt

4. B. Fejes Katalin: Egy korosztály írásbeli nyelvhasználatának alakulása. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

azonban már láttuk, hogy az összetett mondatok belső tagolódása nincs olyan mértékű, hogy függetlenül a szerkesztettségi mutatót az egyszerű mondatok részesedésének változásától.

Érdemes felfigyelni az összetett mondatok szerkesztettségi mutatója, valamint a mondategészek telítettségének és mondatrészi tagoltságának mutatója közötti összefüggésekre is. Az első kapcsolat korrelációs együtthatójának értéke 0,57, a másodiké 0,63. Érvényes marad a szövegek szerkesztettségi mutatójával szemben tapasztalt összefüggés, de a kapcsolat erőssége gyengült: 0,79-ről 0,57-ra; 0,87-ről 0,63-ra. Ez a tény kétségtelenül bizonyos szintaktikai kiegyenlítődésre utal. Alapvetően azonban nem módosítja azt az általánosan megfogalmazott tételt, hogy a vizsgált összefüggések alapján a tanulói szövegekben az összetett mondatok tagmondati tagolódása nem szól bele lényegesen a mondategységek belső szerkezetébe, annak viszonylagos állandósága megmarad (v.ö.B. Fejes, 1981. 102).

A 3. csoport kapcsolatpárjaiban csak az új összefüggéseket közlöm.

Sz	-B-2	= 0,71	T-M	-B-2	= 0,56
	-SZöm.	= 0,72		-SZöm.	= 0,57
TG-M	-B-2	= 0,63	B-1	-B-2	= 0,75
	-SZöm.	= 0,63		-SZöm.	= 0,73
B-2	-SZöm.	= 0,97			

*

Dolgozatomban egyetlen szövegszerkezeti jellemzőnek, a szerkesztettségi mutatónak a kapcsolatait jártam körül, s a jellegzetesebb, tehát erős kapcsolatokról szóltam csak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a gyengébb kapcsolatok elhanyagolhatók, hiszen a más korosztály, más műfaj szövegszerkezeti sajátosságaival való egybevetéskor éppen az adott kapcsolaterősség-különbségek fogják megmutatni a szintaxis életkori, műfaji stb. kötődéseit. Ez a fejlődéslélektannak és a gyermeknyelv kutatásnak kínál értelmezési lehetőségeket, a nyelvészetnek pedig maga az elvi struktúra. Vagyis a szöveg mondat szerkezeti sajátosságainak bizonyos összefüggései — ha függnek is a műfajtól, életkortól, a szöveget létrehozó egyénektől stb. — mindenekelőtt a nyelvhasználat természetéből adódnak. Vagyis: a langue-ot — és főképp (amire való): működését — nemcsak elkülönítve, elméleti, „laboratóriumi” körülmények között lehet vizsgálni, hanem a használatából (azaz a kommunikációból, funkcionálásának körülményeiből, tényeiből stb.; lényegében: a parole-ból) kiindulva is.

DIE STRUKTUR DES KONSTRUIERUNGSINDEXES IM SPIEGEL DER
KORRELATIONSKOEFFIZIENTEN

von

KATALIN B. FEJES

Der Konstruierungsindex ist die einfachste Satzkonstruktionseigenheit des Textes. Es wird gerechnet, daß man die Zahl der einzelnen *Satzeinheiten* des Textes (unter *Satzeinheit* versteht man die einfachen Sätze, die Haupt- bzw. Nebensätze der Satzgefüge und die einzelnen Teile der Satzverbindungen) mit der Zahl der *Ganzsätzen* des Textes (unter *Ganzsatz* versteht man die einfachen Sätze, die Satzgefüge, die Satzverbindungen und Perioden) dividiert. Das ist also ein Durchschnittswert. Die *Struktur* des Konstruierungsindex bilden diejenigen Verknüpfungen, die seine beiden Faktoren (also die *Satzeinheiten* und *Ganzsätze*), bzw. deren Verhältnis an die anderen Satzkonstruktionseigenheiten des Textes knüpfen. Auch diese Eigenheiten können mit Durchschnittswerten ausgedrückt werden. Die Stärke der zwischen ihnen bestehenden Verbindung kann mit den *Korrelationskoeffizienten* gemessen werden.

Die skizzierten Zusammenhänge untersucht die Verfasserin mit Hilfe der mathematischen Statistik in Aufsätzen (epischer Art) von zehnjährigen Schülern.